

İTTİHAT VE TERAĞKİNİN MEŞRUTİYET İKTİDARINI DEVRALİŞI VE SAHİPLENİŞİ: ARŞİV BELGELERİNDE MEŞRUTİYET ALEYHİNE SÖZ SÖYLEYENLERİN SORUŞTIRMALARI

Ahmet Ali KÜTAHYALI¹

Öz

21 Mayıs 1889'da kurulup, gün geçtikçe Osmanlı dâhilinde gelişip "İttihat ve Terakki" adını alan cemiyet, ileride partiye dönüşmüş ve 1908 seçimlerinde baskısını göstererek resmen iktidar partisi olmuştur. Parti olmak suretiyle legal hale gelen oluşumun gayesi memlekette tek söz sahibi olmaktır. Bu yolla siyasi programlarını hazırlayan İttihat ve Terakki Fırkası, evvela kendisinin memleket dâhilinde "hürriyeti" getiren kahramanlar olarak tanınmasına sebep olmuş, Osmanlı'da Sultan II. Abdülhamit'in uyguladığı sansüre son vermek suretiyle "kurtarıcı" misyonuna devam etmiştir. Lakin çok geçmeden İttihatçılara karşı Serbesti Gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey gibi muhalefet girişimleri olmuştur. Hasan Fehmi Bey az zaman sonra 6 Nisan 1909 tarihinde kurşunlanmak suretiyle vefat etmiştir. Bu cinayetin müsebbibi olarak ise İttihatçılar görülmüştür. İttihatçılar, kendilerine karşı memlekette gelişen kitlesel muhalefeti sezerek ona göre yeni politikalar üretmeye çalışmışlardır. Bu olayların üzerinden çok geçmeden ise 31 Mart Vakası meydana gelmiş, Derviş Vahdeti önderliğinde İstanbul'da ayaklanan halka bazı askerler katılınca İttihatçılar, Selanik'te bulunan 3. Ordu ile İstanbul'a gelerek isyanı uzun süren uğraşlar sonucu bastırmıştır. İsyanın bastırılmasından sonra memleket genelinde sıkıyönetim ilan edilmiş, başına da Mahmut Şevket Paşa getirilmiştir. Sıkıyönetimin getirisi olarak ise Sultan II. Abdülhamit'in uyguladığına benzer sansür programı başlamış ve o zamanın matbuatları bu sansürden nasibini almışlardır. Bu tedbirler yalnız sansürle de kalmamış, Meşrutiyet aleyhine söz söyleyen kim varsa araştırılması için çalışmalara başlanmıştır. Bu siyasi ortamda soruşturma geçiren bazı kişiler arşiv belgeleri ışığında okuyucuya sunulmaya çalışılmıştır. Bu şahıslar arasında Müslüman, gayrimüslim hatta akli melekesi yerinde olmayan kişiler arşiv belgeleri arasından özellikle seçilmiş, dönemin siyasi ve sosyal havası okuyucuya en objektif şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meşrutiyet, Sıkıyönetim, Sansür, Soruşturma

THE İTTİHAT VE TERAĞKİN'S TAKEOVER AND APPROPRIATION OF THE CONSTITUTIONAL GOVERNMENT: INVESTIGATIONS OF THOSE WHO SPOKE AGAINST THE CONSTITUTIONAL GOVERNMENT IN ARCHIVE DOCUMENTS

Abstract

Founded on May 21, 1889 and gradually developing within the Ottoman Empire and taking the name of "Union and Progress", the society later turned into a party and officially became the ruling party by showing its pressure in the 1908 elections. The aim of the organization, which became legal by becoming a party, was to have the sole say in the country. The Committee of Union and Progress (İttihat ve Terakki Fırkası), which prepared its political programs in this way, first made itself known as the heroes who brought "freedom" to the country, and continued its "savior" mission by ending the censorship imposed by Sultan Abdülhamit II in the Ottoman Empire. However, there were soon opposition attempts against the Unionists, such as Hasan Fehmi Bey, the editor-in-chief of the newspaper Serbesti. Hasan Fehmi Bey died a short time later on April 6, 1909 by being shot. The Unionists were seen as the perpetrators of this murder. The Unionists sensed the mass opposition against them in the country and tried to formulate new policies accordingly. Not long after these events, the March 31st Incident took place, When some soldiers joined the people who revolted in Istanbul under the leadership of Derviş Vahdeti, the Unionists came to Istanbul with the 3rd Army in Thessaloniki and suppressed the rebellion after a long struggle. After the suppression of the rebellion, martial law was declared throughout the country and Mahmut Şevket Pasha was appointed as its head. As a result of martial law, a censorship program similar to the one implemented by Sultan Abdülhamit II began and the newspapers of the time were subjected to this censorship. These measures were not limited to censorship alone, but efforts were made to investigate anyone who spoke against the Constitutional Monarchy. Some of the people who were investigated in this political environment are presented to the reader in the light of archival documents. Among these people, Muslims, non-Muslims and even mentally incompetent people were specifically selected from archival documents, and the political and social atmosphere of the period was tried to be presented to the reader in the most objective way.

Keywords: Constitutional monarchy, Martial law, Censorship, Investigation

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, ahmetalikutahyali@gmail.com.
ORCID: 0009-0001-0060-4133

Giriş

19. yy. Osmanlısının sonlarına gelindiğinde, askeri ve mülki sınıfın meşrutiyet istekleri radikal olarak gün yüzüne çıkmıştı. Söz konusu meşrutiyet talebini yerine getirecek kişi ise Sultan II. Abdülhamit olacaktı. Sultan II. Abdülhamit döneminin başlarında genel manzarada özellikle havas sınıfı ile ilişkiler iyi gitse de akabinde I. Meşrutiyet'i ve Kanun-i Esasi'yi ilan etmek suretiyle halkın ve özellikle de yönetici sınıfın sevgisini kazanan Sultan, çok geçmeden Anayasadaki haklarını kullanarak Meclisi tatil etmiş, memlekette "İstibdat Dönemi" olarak tanınacak dönemi başlatmış, Meşrutiyet yanlılarının bir nevi düşmanı olmuştur (Aykaç, 2021: 641).

21 Mayıs 1889'da Askeri Tıbbiye Mektebi'nde İttihad-ı Osmanî Cemiyeti namında kurulan örgüt ise Osmanlı Sultanı ve Halifesi olan II. Abdülhamit'e ve onun istibdadına karşı şiddetli muhalefet hareketini başlatacak olan ilk azimli adımı atmıştır. Cemiyet üyelerinden Ahmet Rıza Bey'in telkinleri ile 1895 yılında cemiyet adını, "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" olarak değiştirmiştir. 26 Eylül 1907 tarihinde yayınlanan bildiri sonucu 1906 senesinde Selanik'te kurulan "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" ile cemiyet "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti" adı altında birleşmiştir (Semiz, 2014: 220).

Meşrutiyet'in yeniden gelmesi ve Kanun-i Esasi'nin yeniden uygulanması için ilk başkaldıran subay olan Kolağası² Resne Tabur Kumandanı Resneli Niyazi Efendi, emrindeki yaklaşık 160 askeri ile birlikte dağa çıktı ve Makedonya'da isyan bayrağını çekti (Yener, 2014: 47). Bu isyana, Ohrili Eyüp Sabri ve Binbaşı Enver Bey de katılmış ve böylelikle isyanın çapı oldukça büyümüştü (Çavdar, 2019: 97). Bu olaylar sonucu Sultan II. Abdülhamit, İttihatçıların üzerine isyanı bastırması için Şemsi Paşayı göndermiş, fakat Paşa faytonundan inerken cemiyete üye Teğmen Atıf (Kamçıl) Efendi tarafından yedi temmuzda vurulmuştur.

Artık isyan iyice kızışmış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti, ilk defa kendi adını kullanarak Sultan II. Abdülhamit'e 21 Temmuz günü telgraf çekmiş, Anayasanın yeniden uygulanması talebinde bulunmuştur. Vaziyetin ciddiyetini iyice kavrayan Sultan, bir gün sonra Sadrazam Ferit Paşa'yı görevden almış, onun yerine Küçük Sait Paşa'yı Sadrazam ilan etmiştir. Bu hiç şüphesiz ki, İttihatçıların Meşrutiyet'i yeniden ilan ettirme yolundaki ilk radikal başarılarından birini teşkil etmiştir (Vatandaş vd., 2008: 54).

Sultan II. Abdülhamit, İttihatçıların üzerine isyanı bastırması için bu seferde Mareşal Tatar Osman Paşa'yı göndermiştir. Fakat 22 Temmuz'da Mareşal Tatar Osman Paşa'yı da tutuklamak suretiyle etkisiz hale getiren cemiyet üyelerinin önünde büyük bir engel kalmamıştır. Akabinde 23 Temmuz'da Preşova ve Firzovik halkında Saraya Meşrutiyet isteklerini içeren telgraflar çekilmiştir. Aynı gün içinde İttihatçılar Manastır, Makedonya ve Rumeli'nin birçok büyük merkezinde top atışlarıyla "Hürriyet'i" yani ikinci Meşrutiyeti ilan etmişlerdir (Afyoncu, 2018: 286-287). Durumun vaziyetini Yıldız Sarayına bildiren ve oldu-bittiye getirilen Meşrutiyet ve İttihatçılar karşısında yaşlı monark II. Abdülhamit'in yapacak bir şeyi kalmamış ve durumu kabullenmek zorunda kalmıştır (Vatandaş vd., 2008: 54).

Sultan II. Abdülhamit, 24 Temmuz 1908 tarihinde bir irade-i seniyye yayımlayarak, Anayasanın yeniden uygulanmaya başlanacağını, zaten Kanun-i Esasi'yi bizzat kendisinin ilan ettiğini, dönemin siyaseti gereği Meclis'i tatil etmek zorunda kaldığını, artık gün itibariyle seçim günlerinin belirlenip meclisin kurulması gerektiğini bildirmiştir (Öztuna, 2018: 553). Söz konusu

² Kolağası, Kıdemli Yüzbaşı. Erkan-ı Harbiye'den (Kurmaylık okulu) mezun olan genç Erkân-ı Harp Yüzbaşılar (Kurmay Yüzbaşı), iki yıl sonra süvarilik ve topçuluk alanında stajlarını tamamlarlar ve bu rütbeyi alırlardı. Yetki olarak, dört bölükten oluşan askeri topluluğun komutanıydı. Bu rütbe, 25 Haziran 1910 tarihinde kaldırılmıştır. Kadir Türker Geçer, " Tarihten Günümüze Türk Ordusunda Kullanılan Rütbe Sembolleri", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, S.12, Ocak 2012, s.69.

haber, halk tarafından neşeyle karşılanmış, memleket dâhilinde halk, “Yaşasın Hürriyet” diye coşkuyla bağırmıştır (Yener, 2014: 49).

Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet’in yeniden ilanından sonra Sami Paşazade Sezai Bey ile Teğmen Ferit Efendi Sultan II. Abdülhamit’e bir mektup yazmış, altına ise Ahmet Rıza Bey imza atmıştır. Bu mektupta Ahmet Rıza Bey, Meşrutiyet’in yeniden ilan edilmesindeki en büyük payın kendisine ait olduğunu, ordunun hareketlerinin kendi fikirleri doğrultusunda hareket etmiş olduğunu alçakgönüllülük ile ifade etmiştir. Cemiyet’in şekillenmesinde Ahmet Rıza Bey’in şüphesiz katkıları çoktur. Fakat yukarıda adı geçen mektup tartışma konusu olmuştur. Nitekim Ziya Şakir’e göre, Meşrutiyet’in yeniden ilanının detayına inildiğinde ne Ahmet Rıza Bey’in ne de Paris, Mısır, Cenevre gibi yerlerde çalışan Jön Türklerden hiçbirinin en küçük katkısı bile olmamıştır. Bunların çalışmaları, kuru cayırtıdan öteye geçmemiştir. Meşrutiyet’in ilanını temin eden kuvvet, doğrudan doğruya ordudur. Ayrıca Meşrutiyet’in yeniden ilanı sonrası cemiyetin Manastır, Selanik ve İstanbul merkezleri kendi aralarında “Meşrutiyet’i kim ilan ettirdi?” derdine düşmüşlerdir. Nitekim cemiyetin Manastır kolu, Meşrutiyet talebi için gereken isyanı kendilerinin çıkarttıklarını ve Meşrutiyet’i silah zoruyla kendilerinin ilan ettirdiklerini söylüyorlardı. Cemiyetin Selanik kolu ise cemiyet merkezinin kendilerinde olduğunu, böylelikle de Meşrutiyet’in mimarlarının kendileri olduklarını iddia ediyorlardı. Söz konusu tartışmada Ziya Şakir, İstanbul merkezini haklı buluyordu. Çünkü ona göre zaten cemiyetin temelleri 1889’da İstanbul’da beş Tıbbiyeli arkadaş tarafından atılmıştı (Ziya Şakir, 2019: 84-91).

1.1908 Seçimleri

Meşrutiyetin ilanı ve Sultan’ın İrade-i Seniyyesi sonrası, Osmanlı halkında genel manada bir sevinç hakimdi. Fakat çok geçmeden Avrupa devletlerinde Rusya faaliyete geçti ve Bulgaristan’ı Osmanlı aleyhine kışkırttı. 5 Ekim 1908 tarihinde Bulgaristan, “madem özgürlük var, o halde bende özgür olacağım” dedi ve Osmanlı Devleti’nden bağımsızlığını ilan etti. Bunun arası soğumadan, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bosna-Hersek’i kendi topraklarına kattığını bildirdi. Bu olaylar silsilesi bununla da bitmedi ve Girit Rumları, Yunanistan’a katılmak istediklerini belirttiler (Yener, 2014: 50). İşte Osmanlı Devleti, bu atmosferde “Hürriyet Seçimlerine” gidiyordu.

Sultan II. Abdülhamit’in seçimlerin yapılacağını halka duyurmasından sonra, memleket dâhilinde bir seçim paniği başlamıştı. Esasen Osmanlı Devleti halkı seçimlere yabancı değildi. Nitekim ilk seçimler 1877 yılında yapılmıştı. Şimdi otuz bir yıl aradan sonra 1908 seçimleri yapılacaktı. Lakin Osmanlı Anayasasında seçimlerin nasıl yapılacağına dair açık maddeler yoktu (Tanör, 2010: 152). Bundan dolayı seçimler, 28 Ekim 1876 tarihinde hazırlanmış olan “Meclis Azasının Suret-i İntihab ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate” adlı talimatname ile yapılacaktı (Gökbayır, 2012: 74-75).

Yılmaz Öztuna’ya göre ilk seçimler türlü yolsuzluklar ve geri kafalılık içinde yapılmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1908 seçimlerinde silah zoruyla halka kendi cemiyetine mensup vekillerini seçtirdi. Bununla birlikte Osmanlı azınlıkları da rahat durmadı ve Mecliste sandalye kapabilmek için pis oyunlara girişti. Rum asıllı vekiller, Fener patriğinden ve Yunanistan’dan akıl almaktaydılar. Rum gazeteleri, Osmanlı Devleti dâhilinde altı buçuk milyon kadar Rum olduğunu iddia edip, kendi vekillerinin sayısını artırmaya çalışıyorlardı (Öztuna, 2018: 554). Bunun haricinde Vekil seçilebilmenin şartlarından olan “Türkçe Bilmek” şartı (Özdemir, 2019: 268) Rum Patrikhanesini oldukça rahatsız etmişti.

Bulgaristan, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı azınlıklarının memleket dâhilinde çıkardıkları huzursuzluk eşliğinde yapılan 1908 seçimleri iki aşamalı olarak yapılacaktı. Bu sisteme göre, birinci derece seçmenler, Vekilleri seçecek olan ikinci seçmenleri seçeceklerdi. İkinci seçmenler ise Meclis-i Mebusan Vekillerini seçme görevinde idiler (Olgun, 2012: 4-5).

İttihat ve Terakki cemiyeti, bir yandan 1908 seçimlerine hazırlanmakta iken, bir yandan ise “partiye” dönüşüp dönüşmemek konusunda tereddüde düşmüş durumda idi. Sultan II. Abdülhamit’i devirmek isteğiyle İttihat ve Terakki ile aynı düşü paylaşıyordu. Prens Sabahattin artık bir karar verilmeliydi ki, o karar ya İttihat ve Terakki’ye tam manada katılacak; ya da kendi düşüncesi olan “Âdem-i Merkeziyetçilik” yolunda ilerleyecekti. Prens Sabahattin, Osmanlı memleketindeki İttihat ve Terakki’nin gücünün farkındaydı. O dönem İttihatçı olmamak adeta mümkün değildi. İttihatçı olmayan şahıslar, neredeyse “vatan haini” muamelesi görüyorlardı. Bu minvalde Prens Sabahattin başta Âdem-i Merkeziyet yolundan vazgeçti fakat İttihatçıların sıkı bir teşkilat oluşturduğunu anladıktan sonra Nurettin Ferruh, Ahmet Fazıl Bey ve Mahir Sait adlı yakın arkadaşları ile 14 Eylül 1908’de “Ahrar Fırkasını (Hür Parti)” kurdular ve “İttihat ve Terakki Fırkasının (Birlik ve İlerleme Partisi)” karşısına yek rakip olarak çıktılar (Vatandaş vd. 2008, 206-207).

Prens Sabahattin’in Ahrar Fırkası, 21 maddelik seçim programını 1 Eylül 1908’de yayımlamış ve Âdem-i Merkeziyet anlayışından hiçbir taviz vermemiştir. İttihat ve Terakki Fırkası ise seçim programını 6 Ekim 1908’de Şura-yı Ümmet gazetesinde “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Siyasi Programı” başlığı ile 21 madde olarak yayımlamış ve bu program “Türklerin Programı” namını almıştı. İki programın birçok ortak ve birbiriyle örtüşen maddesi vardı. Mesela iki firkada devletin resmi dilinin “Türkçe” olacağı havadisini veriyordu. Esasen bu iki program detaylı incelendiğinde, okuyucuda İttihat ve Terakki Fırkasının adeta Ahrar Fırkasından kopya çektiği izlenimi uyaniyordu (Gökbayır, 2012: 61-76).

Gerek İttihat ve Terakki Fırkası gerekse Ahrar Fırkası süratle seçim propagandasına giriştiler. Bu yarışta tahmin edilebileceği üzere başı İttihat ve Terakki Fırkası çekiyordu. Özellikle Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey, gazetesi “Tanin” ile adeta İttihat ve Terakki’nin propaganda bakanlığı gibi çalışıyordu. Hatta bu yolda Hüseyin Cahit Başkentte seçimlerin başladığı gün, “Ah, millet kendi kendine idâre olursa, Meclis-i Mebûsân toplansa!” diyorduk. İşte İttihâd ve Terakkî Cemiyeti milletin bu arzusunu, fedakârlığı, kahramanlığı sâyesinde temin etti.” şeklinde haber yapmaktan da geri durmamıştı.

İttihat ve Terakki için mutlak surette İktidara gelinmeliydi. Hatta onlar muhalefete düşmek durumunda adeta kahrolurlar ve bütün motivasyonlarını kaybedebilirlerdi. Bu yüzden İttihat ve Terakki Fırkası için 1908 seçimleri adeta yaşam-ölüm davasıydı. Seçimde zafer kazanılması için gerekli olan ne varsa yapılması gerekiyordu (Özdielli, 2019: 271).

1908 seçimlerinin galip tarafı tahmin edileceği üzere İttihat ve Terakki Fırkası idi. İttihat ve Terakki Fırkası, Ahrar Fırkasına ezici bir fark atmıştı. Tevfik Yener’e göre Meclis-i Mebusan toplamda 276; Yılmaz Öztuna’ya göre ise 275 Vekil çıkarmıştı (Yener, 2014: 50; Öztuna, 2018: 554). Böylelikle de 1908 seçimleri sonucu, Osmanlı Devleti’nde 1908-1918 yılları arasında iktidarı elinde bulunduracak olan İttihat ve Terakki’nin siyasi yaşamı başlamış oluyordu.

2.Dönemin Buhranlı Siyasi Havası: Hasan Fehmi Suikastı ve 31 Mart Vakası ile Birlikte Yeniden Sansür Döneminin Başlaması

1908 senesinin temmuz ayında Meşrutiyet yönetiminin yeniden ilanı ile birlikte Sultan II. Abdülhamit’in basına uyguladığı ağır sansür resmen son ermiş, Sabah ve İkdâm gibi dönemin gazeteleri ilk defa sansür işlerine gitmeden yayımlanır olmuştur (Eryaman, 2021: 348). Ancak bu özgürlük havası çok sürmemiş, memleket Hasan Fehmi Bey suikastı ile sarsılmıştır.

1874 yılında doğan Hasan Fehmi Bey, Sultan II. Abdülhamit’e muhalefet eden kişilerden biridir. Hatta şiddetli muhalefeti sonrası yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Mısır ve Paris şehirlerinde bulunduğu zamanlarda Jön Türklerle birlikte iş yaptığı da olmuştur. Meşrutiyet 1908 yılında yeniden ilan edildiğinde İstanbul’a tekrardan gelmiştir. İstanbul’da bulunduğu sıralarda

Mevlânzade Rifat Bey'in çıkarmakta olduğu Serbesti Gazetesinde başyazarlık görevi yapmıştır (Çaycı, 2009, 30).

Hasan Fehmi, gazetecilik mesleği devam ettiği sıralarda öncesinde II. Abdülhamit'e muhalefet ederken, sonraları bir zamanlar birlikte çalıştığı İttihat ve Terakki'ye muhalif bir kimlik olmuş, İttihat ve Terakki'yi ağır bir dil ile eleştirmiştir (Demir, 2018: 80). Hasan Fehmi'nin İttihat ve Terakki ile yollarının ayrılıp, tamamen cemiyet karşısında bir duruş sergilemesinin, Hasan Fehmi'nin radikal görüşleri dolayısıyla cemiyetten dışlanmasına bağlanmaktadır. Hasan Fehmi, İttihat ve Terakki'den kopup, muhalif bir parti olan Ahrar Fırkasına üye olmuş, yazdığı yazılarda halkı galeyana getirecek kadar coşkulu ve sert bir dille İttihatçıları eleştirmiştir (Safi, 2018: 277).

1909 senesi nisanının altıncı gününde arkadaşı Ertuğrul Şakir ile yürüyen Hasan Fehmi Bey, kurşunların hedefi olmuştur. Hasan Fehmi Bey'in arkadaşı Ertuğrul Şakir'in anlattığına göre ateş eden kişi, siyah bııklı, siyah asker paltolu ve parlak düğmeli biridir. Ertuğrul Şakir bunlardan yola çıkarak suikastı işleyen kişinin bir asker olduğu kanısına varmıştır.

Suikast haberini alır almaz Zaptiye Nazırlığına gelen Mevlânzade Rifat Bey, orada bulunan Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza'nın "şahsiyat ile uğraşanların sonu böyle olur" demesi üzerine suikastı işleyenlerin İttihatçıları olduğu kanısına varmış ve ileri ki günlerde Hasan Fehmi'nin Başyazarı olduğu Serbesti Gazetesi ve yine İttihat ve Terakki'ye muhalifliği ile bilinen Volkan Gazeteleri İttihatçıları ağır bir dil ile eleştirmiş, ayrıca Serbesti Gazetesi Hasan Fehmi'yi ise ilk basın şehidi olarak ilan etmiştir (Demir, 2018: 80-82).

Olayların üzeri daha soğumadan tarihe "31 Mart Vakası" olarak geçen olay yaşanmıştır. Memleket genelinde basında özgürlük havası esmekte iken, birçok gazete ve dergi henüz iş başına gelmiş olan İttihat ve Terakki hükûmetini ağır eleştiri yağmuruna tutmuş, kimi gazete ve dergiler İttihatçıları Sultan II. Abdülhamit'i susturmak ve sindirmekle suçlarken, kimi gazete ve dergiler ise Meşrutiyet'i İttihatçıların sahiplendiğini ve bu suretle kendilerine has bir baskı yönetimi meydana getirdikleri iddiası ile İttihat ve Terakki'ye muhalif tutum sergilemişlerdir. Söz konusu siyasi havasında getirisi ile 1909 senesinin 13 Nisan günü İstanbul'da bazı askeri birlikler "şeriat isteriz!" diye ayaklanmışlar, büyük bir isyan meydana getirmişlerdir. İsyanı bastıran askeri birlik ise Selanik'ten gelen 3. Ordu'dur. İsyanın bastırılması sonrası Sultan II. Abdülhamit'in idaresine resmen son verilirken, Volkan Gazetesi yazarlarından Derviş Vahdeti idam cezasına çarptırılmış ve basına tanılan özgürlüğe son verilerek yeniden basına sansür uygulanmaya başlanmış, Meşrutiyet idaresine muhalif birçok dergi ve gazetenin yayım hayatına son verilmiştir (Eryaman, 2021: 349).

Tüm bu olaylar silsilesi sonunda Meşrutiyet aleyhine konuşmak en büyük suçlardan birini teşkil etmiş, İttihat ve Terakki Fırkası Osmanlı memleketi dâhilinde mutlak iktidar sahibi olmuş, Meşrutiyet'i ve onun yönetimini sıkı sıkıya sahiplenmiştir.

3.Meşrutiyet Aleyhine Konuşanların Soruşturmalarına Örnekler

İttihat ve Terakki üyelerinin önderliğinde Selanik'ten gelen 3. Ordu'nun 31 Mart İsyanını bastırması sonrası, İttihatçıları şehirde sıkıyönetim ilan etmiş, bu sıkıyönetimin başına da Mahmut Şevket Paşa geçmişti. Artık Meşrutiyet ve onun başlı başına sahiplenici konumunda bulunan İttihat ve Terakki Fırkasına aleyhte söz söylemek, onun karşısında durmak imkânsızlaşmıştı. Nitekim İttihatçıları artık isyanında kendileri tarafından bastırılması sonucu memlekette yegâne söz sahibi olduklarına kesinkes inanmışlardı. Tüm bu işlerden sonra artık sırada iktidarı ve onun dayanağı olan Meşrutiyet'i koruyup kollamak ve onun aleyhine olan veya olması muhtemel olan tüm hal ve durumlara karşı büyük bir titizlikle dikkat edilmeli, tümü engellenmeli idi (Aslan, 2010: 5-19).

Memleket genelinde takipler başlatıldı ve nerede Meşrutiyet aleyhinde söz söyleyen var ise o yakın takibe alındı. Bunlara örnekler verilecek olur ise 10 Teşrin-i Evvel 325 (23 Ekim 1909)

tarikhinde Meşrutiyet aleyhinde faaliyetlerde bulunmasından dolayı hakkında tahkikat başlayanlardan biri de Pera Palas Otelinde bulunan Mısırlı Sabit Bey'di. Bu şahısta Meşrutiyet aleyhinde sözler sarf etmişti. Yine Beşiktaş kahvehanelerinin de nabzı tutulmuş, Meşrutiyet aleyhinde konuşmaların mevcut olduğu tespit edilmişti. Bunlar için tahkikatın başlatılması isteniyordu (COA,DH.MUI.25-2/7,1).

Bir diğer örnek de 13 Kanunisani 325 (26 Ocak 1910) tarihli bir belgeye göre Yeniköy'de Tevfik Efendi isimli bir şahsın kahvesinde gayrimüslim tebaadan Yorgi isimli şahıs, Meşrutiyet aleyhinde propaganda yaptığı için Divan-ı harbe sevki istenmiştir (COA,DH.EUM.THR.23/19).

19 Kânunusani 325 (1 Şubat 1910) tarihinde de Hasan Paşa Karakolu karşısında bulunan Çavuşun kahvehanesinde Meşrutiyet aleyhinde sözler sarf eden 747 numaralı Polis memuru Raşit Efendi hakkında tahkikat başlatılmıştı (COA,DH.EU.VRK.00026.00002.001). 11 Şubat 325 (24 Şubat 1910) tarihli diğer bir belgeye göre de Meşrutiyet aleyhinde uygun olmayan sözler sarf eden Çorlu ahalisinden Çorlulu Ethem oğlu Muharrem'in Divan-ı Harbi Örfi tarafından iki sene müddetle Rodos'a sürgün edilmesine karar verilmiş ve Çorlulu Muharrem o zamandan bu yana 4 ay boyunca hapse mahkum edilmişti (COA,DH.EUM.THR.26/38).

26 Nisan 326 (9 Mayıs 1910) tarihli başka bir belgeye göre ise İstanbul'da Sagros isimli bir şahsın evinde Meşrutiyet yönetimine küfürler eden ve hakaretlerde bulunan Kadıköy'de Tulumba sokağında oturan Yunanistan Manastır'ın Linimke Karyesinden Nikola Veled-i Hiristo hakkında bizzat İstanbul Polis Müdürü tarafından tahkikat başlatılması istenmiştir (COA,DH.EUM.THR.32/39).

26 Haziran 326 (9 Temmuz 1910) tarihli diğer bir belgeye göre de Halep'te iken Meşrutiyet aleyhinde faaliyetlerde bulunmasından dolayı Urfa'ya tayin edilen ikinci komiser Nuri Efendi'nin halkı Meşrutiyet aleyhine teşvik ederek zararlı faaliyetlerde bulunduğu, ayrıca da bunlarla yetinmeyip üstüne bir de Halep Müsahare Gazetesi'ne makale vermek suretiyle suç işlemeye devam ettiği aktarılmıştır. Meşrutiyet aleyhinde faaliyet de bulunan bu şahsı ihbar edip cezalandırılmasını isteyen kişi ise Urfa Komiseri Mehmet Kamil idi. Komiser Mehmet Kamil, İkinci Komiser Nuri Efendi'nin bu faaliyetlerinin suç tekil ettiğini ve gereğinin yapılmasını Emniyet-i Umumiye'den talep eden bir mektup yazmıştı (COA,DH.EUM.THR.43/29).

Araştırma esnasında, Meşrutiyet'e ve onun yönetimine aleyhte sözler sarf etmesinden dolayı soruşturma geçirenler arasında akli melekeleri yerinde olmayan kişilerin olduğu da tespit edilmiştir. Örneğin bunlardan biri akıl hastası olan Faik Efendi'ydı. 14 Nisan 327 (27 Nisan 1911) tarihli bir belgeye göre, bir gece Sarıyer'de Mesar Burnu caddesinde İsmail Ağa isimli birinin kahvesindeyken kahvede oturanların huzurunu bozacak şekilde kendi tarzında oradakilere dil uzatmıştı. Bunun üzerine Mesar Burnu Jandarma karakolunda görevli İbrahim Ağa tarafından Faik Efendi karakola götürüldü ve kendisi hakkında tahkikat başlatıldı. Faik Efendi kahvede "ben böyle irade-i Meşrutenin" tarzından başlamak suretiyle ağır küfürler etmeye başlamıştır. Yanındakiler derhal müdahale edip kendisini susturmak isteseler de ikinci sefer de "Meşrutiyetin" diye başlayarak küfürlerine devam etmiş, kahvedekiler Faik Efendi'yi sakinleştirememişlerdir (COA, DH,EUM.KADL.17/18/3).

Faik Efendi hakkında tahkikat başlatılmış ve akabinde şahitlerin ifadesine başvurulmuştur. Bu şahitlerden ilki Mahmut oğlu İsmail Efendi idi. İsmail Efendi ifadesinde, "gece evime giderken dükkânıma uğradım. Şirket-i Hayriye'de lostoromosken ayrılmış olan Faik, kahvede bulunan müşterilerden Molla, Murad ve Ali Bey'e kötü sözler sarf ediyordu. Bunun üzerine kahvede bulunan müşteriler dağıldılar. Olayın ortaya çıkmasında Faik Efendi'nin suçu vardır. Benim bildiğim bu şahıs Meşrutiyet ilan edilmeden önce hastanede bir ay kadar yattı. Daha sonra hastaneden çıktı. Faik sürekli sarhoş olur ve o vakitler ne yaptığını bilmeyen biri olur" şeklinde ifade vermiştir.

Bir diğer şahit de Sarıyer Dağ Sokağında oturan balıkçı esnafından 26 yaşındaki Mustafa oğlu Murat'tır. Şahit Murad ifadesinde; “Molla Bey, Bakkal Ali, Fırıncı Mehmet ile kahvede oturuyorduk. Faik ismindeki şahıs kahveye gelip Tuzlayıcı Ali Bey'in oğlu Nuri Bey'e karşı kötü sözler söylemeye başladı. Daha sonra Faik Efendi, Çırçır Suyundan Hacı Tevfik Bey'in kız kardeşine de küfretti. Kahvedekiler Faik Efendi'nin durumunu bildikleri için oradan kaçtılar. Faik Efendi o gece sarhoştı. Zaten bu şahıs içki içtiğinde ne yaptığını bilmeyen, kendini kaybeden biridir. Meşrutiyetten önce de hastaneye yatmıştı” demekle ifadesini tamamlamıştır.

Başka bir şahit de Sarıyer'de oturmakta olan Eşref oğlu Aliyar idi. Bu şahsın ifadesine göre; “Molla, Tevfik Bey, ve Murat her zaman gittikleri İsmail'in kahvehanesinde otururken Faik Efendi geldi. Faik Efendi içeri girmesi ile Valideme ağır küfürler savurmaya başladı. Bunun üzerine kahvede oturanlar birer birer oradan ayrıldılar”. Bu şahitler dışında Ahmet oğlu Tevfik, Molla Bey, Fırıncı Mehmet Usta gibi şahısların da ifadelerine başvuruldu. Bu şahitlerin hepsi de Faik Efendi hakkında aynı ifadeleri verdiler. Hepsisi de Faik Efendi'yi suçluyor, onun hep böyle olduğunu, sarhoş olup millete bulaştığı şeklinde ifade veriyorlardı (COA, DH,EUM.KADL.17/18/5).

Şahitlerin verdikleri ifadeler doğrultusunda tahkikatın neticelenmesi için çalışmalar başlatıldı. Tahkikatta; Faik Efendi'nin yaptığı hareketin kesin olduğu bilinse de orada bulunan kimseye fiziksel saldırıda bulunmamıştı. Müşterilerin de dediklerine göre, Faik Efendi'nin ağzı bozuk biri olduğu herkesçe uzun zamandır bilindiği ve en son da balıkçı Murad isimli şahsın yakasından tutarken oradan geçmekte olan Jandarmaya teslim edildiği anlaşılmıştır. Ayrıca Faik Efendi'nin doktorundan da bir rapor alınmış, doktor, daha önce de Faik Efendi'nin bu hastalıktan dolayı uzun süredir sorun yaşadığını ve bundan dolayı hastanede yattığını bildirmiştir (COA, DH, EUM.KADL.17/18/1).

Hakkındaki tahkikat sebebiyle Faik Efendi'nin muayene için Büyükdere Merkezi Memurluğu katına gönderilmesine karar verilmiş, ancak tabibin verdiği rapora binaen Faik Efendinin rahatsızlığından dolayı kefaletle oğlu Hasan Faik'e teslim edilmesi kararlaştırılmıştır. Verilen bu kararda Faik Efendi'nin akli melekelerinin yerinde olmayışı, Meşrutiyet idaresi ve onun yönetimi hakkında kafasında hiçbir şey canlanmayışı etkili olmuştur (COA, DH,EUM.KADL.17/18/6).

Meşrutiyet aleyhinde sözler sarf etmesinden dolayı Seyit Abdullah isimli şahıs hakkında da aynı tahkikat yapılması istenmiştir. Ayrıca yetkililere, düzenleme³ sonrası Beşiktaş'ın bazı kahvehanelerinde Meşrutiyet aleyhine sözler sarf edilmesi ve yine Meşrutiyet aleyhindeki faaliyetlerden dolayı soruşturma açılıp, konunun takibe aldırılmasının önemi hakkında da bilgilendirme yapılmıştır (COA, DHMUİ.25/7).

Basın üzerine yapılan sansürün boyutu Paris'te yayınlanmakta olan Meşrutiyet Gazetesi'ne yapılanlardan anlaşılabilir. Adı geçen gazetenin muhtevası sakıncalı olduğundan gazeteyi alan ve nakledenlerin cezalandırılacağı bildiriliyordu. Ayrıca İstanbul Polis Müdüriyetine verilen emir gereğince Paris'te yayınlanan Meşrutiyet Gazetesinin Fransızca nüshalarının kapalı zarflar içerisinde İstanbul'a sokulduğu bildiriliyordu. Gazetenin içeriğinin zararlı olduğundan bir an önce yayınlanmasının önüne geçilmesi gerektiği emredilmiştir. Bu sebeple bu gazete nüshalarını İstanbul'da yayanların bulunup Divan-ı Harbi Örfi'ye sevk edilmeleri gerektiği de yetkililere aktarılmıştır (COA,DH.EUM.THR.35/41).

³ Burada ki düzenlemeden kasıt, 7 Ağustos 1909 tarihinde yayımlanan Tasfiye-i Rütbe Kanunu olmalıdır. Nitekim bu kanun ile birlikte, II. Abdülhamit döneminde adam kayırma ile yükselenlerin rütbeleri düşürülmüş, yaşlı ve okuma yazma bilmeyen subaylar ve Paşalar emekli edilmişlerdir. İsmet Sarıbal, “Osmanlı'nın Son Döneminde Aydın Bir Subay Nazif Paşa”, *History Studies*, C.15, S.3, 2023, s.442.

4.Sonuç

Sultan II. Abdülhamit'in Meclisi tatil etmesi ve akabinde kendi iktidarını başlatması ve yine kendi iktidarına zarar verecek her türlü duruma mani olmaya çalışması, bunun sonrasında da memleket genelinde “sansür” döneminin başlaması ile Osmanlı halkı uzun süren bir “hürriyet” beklentisi içine girmiş, bu beklentiye cevap ise Osmanlı'nın genç zabitlerinden gelmiştir. Nitekim onlar, halk nazarında özlenen hürriyet ortamını, canlarını ortaya koymak suretiyle geri getiren “hürriyet kahramanları” olmuşlar, memleket dâhilinde sevinçle karşılanmışlardır.

Çok zaman geçmeden ekseriyetle 31 Mart Vakası ve sıkıyönetim ilanı sonrası İttihatçıların da gerçek siyasi politikaları gün yüzüne çıkmıştır. Genellikle baskı ve ölümle tehdit esasına dayalı bu siyasi program, halkın neşesini kaçırmış, halk, memleketi pekiyi yollara sevk edeceklerini düşündükleri İttihatçılara ve onların sahiplendiği Meşrutiyet'e karşı bir karşı duruş geliştirmiştir.

Dönemin arşiv belgeleri incelendiğinde, gayrimüslim tebaadan Müslüman tebaaya, oradan gazetelere ve hatta akıl hastalarına bile lüzumu görüldüğü kadar soruşturmalar yapılmış, sansür uygulanmış, suçlu oldukları düşünülenlere sürgün cezası verilirken, Faik Efendi örneğinde olduğu gibi akli melekeleri kesinkes yerinde olmayanların teferruatlı araştırma sonucu kefaletle akrabalarına teslim edildiği saptanmıştır.

Meşrutiyet yönetiminin 1908 senesinde tekrardan ilan edilmesi ile kısa süren “hürriyet” ortamı son bulmuş, memlekette kaos ortamı başlamış, özgürlük ortamından yararlananlar ellerinden geldiği kadar yeni iktidar olan İttihat ve Terakki Fırkasına muhalefet etmiş ve buna İttihatçıların radikal tedbirlerle karşılık vermeleri, bir de üstüne 31 Mart Vakası gibi büyük çaplı bir isyanın çıkması, pek de şaşılmayacak vaziyette İttihatçıları tedbir almaya itmesi ile bu kaos ortamı katlanarak büyümüştür. Tabi bunun getirisi olarakta yukarıda teferruatını verdiğimiz Urfa Polis Komiseri Mehmet Kamil örneğinde olduğu gibi yeni iktidara yaranmak ve bu suretle belki de terfi almak gayesi ile ihbar olaylarının da vukua geldiği arşiv belgeleri ile doğrulanmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

COA DH.MUI.25-2/7,1
COA,DH.EUM.THR.23/19
COA,DH.EUM.THR.26/38
COA,DH.EUM.THR.32/39
COA,DH.EUM.THR.43/29
COA, DH,EUM.KADL.17/18
COA, DHMUI.25/7
COA,DH.EUM.THR.35/41
CO,DH.EU.VRK.00026.00002.001

Araştırma Eserleri

Afyoncu, E.& Önal, A.& Demir, U., (2016) *Osmanlı İmparatorluğu'nda askeri isyanlar ve darbeler*. Yeditepe Yayınevi.

Aslan, T., (2010). 31 Mart hadisesi üzerine vilayetlerde çıkan olaylar karşısında alınan tedbirlere ve askerî faaliyetlere dair yazışmalar. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 28, 1-26.

- Aykaç, Z. (2021). Cumhuriyetin devraldığı siyasi miras: 2. Meşrutiyet. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 71, 635-652.
- Çavdar, T. (2019). *Türkiye'nin Demokrasi tarihi (1839-2009)*, İmge Kitabevi Yayınları.
- Çaycı, M. Emin, (2009), *Osmanlı basınında 31 mart olayı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Demir H. Fehmi, (2018), 2. Meşrutiyet döneminde serbesti gazetesi ve başyazarı Hasan Fehmi'nin misyonu, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Eryaman, A., (2021). Osmanlı Devleti'nde ki basın özgürlüğü konusunda Mebus Ohannes Varteks Efendi'nin düşünceleri (1908-1914). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 40(69), 345-363.
- Geçer, K. Türker, (2012). Tarihten günümüze Türk ordusunda kullanılan rütbe sembolleri. *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 12, 68-85.
- Gökbayır, S. (2012). Gizli bir cemiyetten iktidara: İttihat ve Terakki Partisi'nin 1908 seçimleri siyasi programı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 61-96.
- Olgun, K., (2012). Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda ara seçimler (1908-1912 Dönemi)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 28(82), 1-24.
- Özdilli, M. (2019). 1908 Seçimlerinde Tanin'in seçim kampanyası. *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, 1(4), 266-317.
- Öztuna, Y. (2018), *Osmanlı Devleti tarihi – I Siyasi tarih*, Ötüken Neşriyat.
- Safi, İ., (2018). II. Meşrutiyet döneminde siyasal iktidarın toplumsal muhalefete bakış açısı: Hasan Fehmi Bey suikastı ve muhalefetin tasfiyesi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 268-286.
- Sarıbal, İ., (2023). Osmanlı'nın son döneminde aydın bir subay Nazif Paşa. *History Studies*, 15(3), 437-450.
- Semiz, Y. (2014). İttihat ve Terakki ve Türkçülük politikası", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 35, 217-244.
- Ziya Şakir (2019). *İttihatçılar döneminde muhalefet – Nasıl doğdu, nasıl yaşadı, nasıl öldü*, Akıl Fikir Yayınları.
- Tanör, B. (2010). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri (1789–1980)*, Yapı Kredi Yayınları.
- Vatandaş vd., (2008). *Yüüncü yılında 2. Meşrutiyet*, ed. Asım Öz, Pınar Yayınları.
- Yener, T. (2014). *Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu*, İnkılap Kitabevi.